

УДК 347.412(477)

Гринько Світлана Дмитрівна –

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2737-5702>
E-mail: svetgrin27@ukr.net

Svitlana D. Hrynko –

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Private Law Department
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University Management and Law
(8 Heroiv Maidanu Street, Khmelnytskyi, 29000, Ukraine)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2737-5702>
E-mail: svetgrin27@ukr.net

Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни в Україні

Стаття присвячена визначенню особливостей цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни в Україні.

Встановлено, що цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни, має свої особливості, оскільки мають значення як цивільне законодавство про захист прав споживачів, так і різні факти прояву гібридної війни.

В умовах гібридної війни завдання шкоди споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) може бути спричинено такими обставинами: 1) оповіщенням населення про загрозу атаки з повітря; 2) повідомленням про замінування приміщення; 3) внаслідок завдання шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб чи майну фізичних і юридичних осіб ракетними чи артилерійськими ударами, чи іншим чином; 4) руйнуванням або пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури, зокрема транспортної, енергетичної, газової систем, закладів охорони здоров'я; 5) через дефекти продукції; 6) відсутністю інформації про товар та ін.

Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни, виявляються в умовах виникнення відповідальності, зокрема у значенні суб'єктивної умови (вини), суб'єктах відповідальності та підставах звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду.

Специфіка умов виникнення відповідальності: 1) протиправність перебуває у взаємозв'язку із кримінальною протиправністю, однак для притягнення до цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) потрібно встановити наявність цивільної протиправності (порушення об'єктивного та суб'єктивного цивільного права); 2) концепція причинно-наслідкового зв'язку має включати додатковий ланцюг подій, пов'язаний ще з однією причиною – гібридною війною; 3) вина є обов'язковою умовою цивільно-правової відповідальності виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) за шкоду, завдану в умовах гібридної війни.

Суб'єктами відповідальності можуть бути: 1) виготовлювач (виробник) товару, виконавець робіт (послуг); 2) російська федерація як держава-агресор; 3) особа, яка вчинила протиправну поведінку, наприклад, яка повідомила інформацію про неправдиве замінування.

Підставами звільнення виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг) від відшкодування шкоди є збройна агресія російської федерації, як дія непереборної сили, та протиправні дії третіх осіб. Зроблено висновок, що за встановленням факту порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг) внаслідок збройної агресії, то причиною завдання шкоди слід

розглядати збройну агресію як дію непереборної сили, а не факт порушення, як самотійну підставу звільнення від відповідальності виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг).

Ключові слова: гібридна війна, цивільно-правова відповідальність, зобов'язання, споживач, потерпілий, шкода, протиправна поведінка, недоліки товарів, робіт (послуг), причинно-наслідковий зв'язок, вина, підстави звільнення від відповідальності, непереборна сила.

S.D. Hrynko Features of Civil Liability for Damage Caused to Consumers as a Result of Deficiencies in Goods, Works (Services) in the Context of Hybrid War in Ukraine

The article is devoted to the definition of the features of civil liability for damage caused to consumers as a result of shortcomings of goods, works (services) in the context of the hybrid war in Ukraine.

It has been determined that civil liability for damage caused to consumers as a result of deficiencies in goods, works (services) in a hybrid war has its own characteristics, since both civil legislation on consumer protection and various facts of manifestation of a hybrid war are important.

In a hybrid war, the damage to consumers by the shortcomings of goods, works (services) may be caused by the following circumstances: 1) notifying the population of the threat of an air attack; 2) notification of mining of the premises; 3) as a result of damage to life, health of individuals or property of individuals and legal entities by missile or artillery strikes, or otherwise; 4) destruction or damage to critical infrastructure, in particular transport, energy, gas systems, health facilities; 5) due to product defects; 6) lack of information about the product, etc.

Peculiarities of civil liability for damage caused to consumers as a result of deficiencies in goods, works (services) in a hybrid war are revealed in conditions of liability, in particular in the meaning of the subjective condition (guilt), the subjects of liability and the grounds for exemption from the obligation to compensate for damage.

Specificity of the conditions of occurrence of liability: 1) the wrongfulness is in conjunction with criminal wrongfulness, however, in order to bring to civil liability for the damage caused to the manufacturer (manufacturer) of the goods, the performer of the works (services), it is necessary to establish the existence of civil wrongfulness (violation of objective and subjective civil law); 2) the concept of causality should include an additional chain of events associated with another reason - hybrid war; 3) wines are a prerequisite for civil liability of the manufacturer (manufacturer) of the goods, the performer of the works (services) for the damage caused in the conditions of hybrid war.

The subjects of responsibility may be: 1) the manufacturer (manufacturer) of the goods, the executor of the works (services); 2) the Russian Federation as the aggressor state; 3) a person who committed unlawful behavior, for example, who reported information about false mining.

The grounds for the release of the manufacturer of goods, executor of works (services) from compensation for damage are the armed aggression of the Russian Federation, as an act of force majeure, and the illegal actions of third parties. It is concluded that according to the establishment of the fact of violation by the victim of the rules for the use or storage of goods, the results of work (services) as a result of armed aggression, the cause of damage should be considered armed aggression as an action of force majeure, and not the fact of violation, as an independent basis for exemption from responsibility of the manufacturer of the goods, performer of work (services).

Keywords: *hybrid war, civil liability, obligations, consumer, victim, harm, unlawful behavior, shortcomings of goods, works (services), causal relationship, guilt, grounds for exemption from liability, force majeure.*

Постановка проблеми. Збройна агресія росії проти України набула форми гібридної війни, яка має за мету дестабілізувати противника, завдати йому шкоди та послабити його без офіційного оголошення війни. Як зазначає О. Буряченко, «гібридна війна є новою формою сучасних конфліктів, що відрізняється від класичних конфліктів своєю складністю та

масштабністю впливу на суспільство, економіку, а також політичні процеси цільової держави та її громадян» [1, с. 25].

Гібридна війна становить надзвичайно велику небезпеку для противника, оскільки застосовуються різні засоби для її ведення (військові дії, інформаційна та кібератака, економічний тиск, політична та соціальна

дестабілізація, тощо). Тобто гібридна війна поєднує традиційні військові дії з нетрадиційними засобами впливу на противника.

Досліджуючи соціокультурний вимір проблеми гібридної війни О. Коломієць звертає увагу на ще одну неявну загрозу внаслідок гібридної війни, це «затягування конфлікту, що кінець-кінцем призведе до зменшення рівня довіри як у горизонтальних, так і на вертикальних відносинах всередині суспільства, наслідком чого, неодмінно стане розчарування та деморалізація. Ключовим тут є факт розсіювання волі до перемоги через довгий час впливу на свідомість» [2, с. 66].

Досліджуючи «гібридизацію» засад регулювання цивільних відносин в умовах гібридної війни та воєнного стану, Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova наголошують, що «внаслідок збройної агресії росії найбільшого потрясіння зазнала система регулювання цивільних відносин, котра вже за самою своєю суттю призначена забезпечувати звичайне, повсякденне буття людини» [3, с. 185]. На думку вчених, «відколи російська військова агресія стала повномасштабною, стала очевидною необхідність суттєвого підвищення ефективності механізму правового регулювання, зокрема, адекватного регулювання цивільних відносин і реалізації та захисту цивільних прав в умовах запровадження воєнного стану» [3, с. 349].

Таким чином, сучасна гібридна війна держави-агресора росії проти України істотно впливає на концепт приватного права, зокрема у сфері зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої споживачам недоліками товарів, робіт (послуг).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні та спеціальні аспекти цивільно-правового захисту прав споживачів, зокрема відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, робіт (послуг), як захід цивільно-правової відповідальності, були предметом дослідження У. П. Гришко, М. М. Гудими, О. Ю. Єгоричевої, Г. О. Ільченко, О. М. Коршакової, М. С. Муляр, О. О. Одинак, Г. А. Осетинської, О. П. Письменної, Р. В. Походжука, В. Я. Погребняка, Є. О. Ружицької, І. М. Станкова, О. Ю. Черняк, Г. Б. Яновицька та інших вчених. При цьому одні вчені зосередили свою увагу на дослідженні

захисту прав споживачів в окремих сферах правовідносин [4]. Інші – на існуючих судових та позасудових способів звернення до відшкодування збитків, завданих збройними конфліктами [5]. Проте сьогодні існує низка теоретичних і практичних правових питань, пов'язаних із відшкодуванням шкоди недоліками товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни.

Метою статті є визначення особливостей цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), є важливим механізмом захисту прав споживачів в Україні. Вона регулюється § 3 гл. 82 ЦК України [6], законами України «Про захист прав споживачів» [7], «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» [8], а також іншими нормативно-правовими актами. Відповідно до законодавства України особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), виявляються у таких аспектах: підставі та умовах виникнення відповідальності, заходах відповідальності, суб'єктах відповідальності, підставах звільнення від відповідальності.

Насамперед слід зазначити, що цивільно-правова відповідальність за завдану шкоду породжує цивільне зобов'язання з відшкодування шкоди, оскільки обов'язок відшкодувати шкоду становить зміст цього зобов'язання та захід цивільно-правової відповідальності.

Відповідно до ЦК України законодавець у § 3 гл. 82 виділяє види зобов'язань: із відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів та із відшкодування шкоди, завданої недоліками робіт (послуг) [6]. У свою чергу зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої недоліками товарів, поділяються залежно від виду речей до якого віднесено товар, на два види:

1) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої недоліками товару, що є нерухомим майном;

2) зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої недоліками товару, що є рухомим майном (§ 3 гл. 82 ЦК України) [6].

Законодавець встановлює особливості для кожного різновиду зобов'язань, що виявляються у правовому регулюванні зобов'язань, суб'єктах відповідальності, умовах виникнення зобов'язань, строках відшкодування шкоди, підставах звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду.

Відповідно до ст. 1209 ЦК України правове регулювання зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої недоліками товару, що є нерухомим майном, як і недоліками робіт (послуг), здійснюється цим кодексом [6]. Водночас питання про відшкодування шкоди, завданої недоліками товару, що є рухомим майном, має вирішуватися на підставі спеціальних законодавчих актів.

Зокрема у ЦК України закріплено такі особливості зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої недоліками товару, що є нерухомим майном, які характеризують також зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої недоліками робіт (послуг):

1) обов'язок відшкодування шкоди виникає для виготовлювача товару чи виконавця робіт (послуг) (ст. 1210) [6];

2) протиправна поведінка суб'єкта відповідальності виявляється шляхом встановлення конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них (ч. 1 ст. 1209) [6];

3) вина виготовлювача товару чи виконавця робіт (послуг) не є обов'язковою умовою виникнення таких зобов'язань, тобто обов'язок відшкодування шкоди виникає незалежно від вини цих осіб (ч. 2 ст. 1209) [6];

4) право на відшкодування виникає у особи потерпілого незалежно від його участі у договірних правовідносинах із виготовлювачем товару чи виконавцем робіт (послуг) (ч. 2 ст. 1209) [6];

5) потерпілий має право здійснити своє право на відшкодування шкоди у межах строків, встановлених цим кодексом: а) строку служби (строку придатності) товару, результатів робіт (послуг); б) протягом десяти років з дня виготовлення товару, виконання роботи (надання послуги), якщо не встановлений строк служби (строк придатності) (ч. 1 ст. 1211) [6];

б) винятком із вищезазначеного строкового обмеження права потерпілого є такі

обставини: а) строк служби (строк придатності) не встановлено на порушення вимог закону; б) потерпілий не був попереджений про необхідні дії після закінчення строку служби (строку придатності), а також про можливі наслідки в разі невиконання цих дій (ч. 2 ст. 1211) [6];

7) підставами для звільнення виготовлювача товару та виконавця робіт (послуг) від обов'язку відшкодування шкоди є такі обставини: а) дія непереборної сили стала причиною завдання шкоди; б) вина потерпілого, що виявилася у порушенні ним правил користування, зберігання товару, результатів робіт (послуг) (ч. 2 ст. 1209) [6].

Особливості відшкодування шкоди, завданої недоліками товару, що є рухомим майном (зокрема майном, що є складовою частиною іншого рухомого або нерухомого майна, електроенергією) визначено у Законі України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» та полягають у таких положеннях:

1) шкода полягає у завданні внаслідок дефекту в продукції каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті особи, пошкодження або знищення будь-якого об'єкта права власності, за винятком самої продукції, що має дефект (п. 6 ч. 1 ст. 1) [8];

2) протиправна поведінка виявляється через наявність дефекту в продукції (ст. 6) [8], тобто у разі, коли продукція не відповідає рівню безпеки, на яку споживач або користувач має право розраховувати виходячи з усіх обставин, зокрема: а) пов'язаних з розробленням, виробництвом, обігом, транспортуванням, зберіганням, встановленням, технічним обслуговуванням, споживанням, використанням, знищенням (утилізацією, переробкою) цієї продукції; б) наданням застережень та іншої інформації про таку продукцію, у тому числі: представлення продукції споживачеві або користувачеві, включаючи її вигляд, склад, упаковку, маркування та іншу інформацію про продукцію, її споживання, використання та знищення (утилізацію, переробку); використання продукції, яке обґрунтовано можна передбачити; час, коли продукцію було введено в обіг [8];

3) вина виробника продукції не є обов'язковою умовою виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди (ст. 4) [8];

4) потерпілим є особа, яка перебувала у договірних відносинах із виробником продукції, так й інша особа, якій була завдана шкода внаслідок дефекту продукції (ст. 4) [8];

5) суб'єктом відповідальності за шкоду є виробник; зокрема до виробника прирівнюються особи, які: а) ввезли на митну територію України продукцію для її продажу, передання в найм (оренду), лізинг або розповсюдження в будь-якій іншій формі під час своєї господарської діяльності; б) не повідомили потерпілому найменування, а також місцезнаходження виробника чи того, хто поставив йому цю продукцію, протягом тридцяти днів (ст. 7) [8];

б) виробник звільняється від відповідальності за наявності таких обставин: а) він не вводив продукцію в обіг; б) дефект, внаслідок якого завдано шкоду, виник після введення виробником продукції в обіг, крім випадків, коли виникнення такого дефекту було зумовлено конструкцією чи складом продукції; в) продукція була виготовлена чи розповсюджена виробником не в ході провадження ним господарської діяльності; г) дефект в продукції виник внаслідок додержання виробником вимог законодавства чи виконання обов'язкових для нього приписів органів державної влади; д) дефект в продукції може бути віднесений до конструкції готової продукції, до якої входить цей виріб чи складова частина, або до технічної документації, наданої йому виробником готової продукції; е) наявність вини потерпілого чи будь-якої особи у завданні шкоди (ст. 9) [8];

7) право на відшкодування шкоди у потерпілого виникає протягом десяти років з дня введення в обіг продукції, внаслідок дефекту в якій завдано шкоду (ст. 11) [8];

8) потерпілий має право пред'явити позов до виробника до закінчення десятирічного строку, що обчислюється з дня введення в обіг продукції, внаслідок дефекту в якій завдано шкоду, та у межах строку позовної давності у три роки, перебіг якого починається з дня, коли позивачу стало відомо або мало б стати відомо про наявність шкоди, дефекту в продукції та особу виробника. (ст.ст. 10–11) [8].

Зобов'язання з відшкодування шкоди запроваджено з метою цивільно-правового захисту прав особи, яка потерпіла шкоди (майнової і моральної). завданої недоліками

товарів, робіт (послуг). При цьому потерпілим може бути споживач або користувач, якому завдано таку шкоду (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції») [8].

Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» споживачем є фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 22 ч. 1 ст. 1) [7]. Законодавець таким чином акцентує увагу на таких ознаках особи-споживача: 1) ним може бути лише фізична особа; 2) така особа є учасником договірних правовідносин або виявляє такий намір; 3) особа набуває чи виявляє намір набуття продукцію з метою її використання для особистих потреб, які не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

На підставі вищезазначеного правового аналізу правового статусу споживача можна зробити висновок, що Закон України «Про захист прав споживачів» поширюється лише на правовідносини за участю фізичної особи-споживача як потерпілого. Водночас Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» має ширшу дію, оскільки здійснює правове регулювання відносин за участю потерпілих споживачів-фізичних осіб, так й інших користувачів дефектної продукції.

Слід звернути увагу, що у Законі України «Про ринок електричної енергії» виділено категорію «споживач» у ширшому розумінні ніж у спеціальному законі «Про захист прав споживачів», оскільки споживачем визнається фізична особа, у тому числі фізична особа – підприємець, а також юридична особа, що купує електричну енергію для власного споживання (п. 84 ч. 1 ст. 1) [9]. Водночас виділено окремо категорію побутового споживача, якого характеризує мета використання електричної енергії – для забезпечення власних побутових потреб, що не включають професійну та (або) господарську діяльність. При цьому законодавець виділяє два види побутового споживача: індивідуальний (одна фізична особа) та колективний (декілька фізичних осіб, які

об'єдналися та створили юридичну особу, наприклад ОСББ) (п. 62 ч. 1 ст. 1) [9].

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що правовий статус споживача залежить від виду правовідносин учасником яких він виступає.

Таким чином, відповідно до чинного законодавства особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), виявляються у таких аспектах:

1) підставою виникнення є цивільне правопорушення, пов'язане із завданням шкоди (делікт);

2) умовами виникнення відповідальності є: а) наявність шкоди; б) протиправна поведінка; в) причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою (причина) та шкодою (наслідок). Кожна із зазначених умов має низку особливостей.

Відповідно до змісту глави 82 ЦК України шкода може бути як майнова, так і моральна [6]. Специфіка «шкоди», як умови виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), полягає у таких аспектах: 1) майнова шкода може виявлятися у каліцтві, іншому ушкодженні здоров'я або смерті особи, пошкодженні або знищенні будь-якого об'єкта права власності, однак за винятком самого товару, результату роботи (послуги); 2) моральна шкода може мати місце лише у зв'язку із завданням майнової шкоди.

Ознакою протиправності є встановлення факту «недоліку» – «будь-яка невідповідність продукції вимогам нормативно-правових актів, умовам договорів або вимогам, що пред'являються до неї, а також інформації про продукцію, наданій виробником (виконавцем, продавцем)» (п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів») [7]. При цьому законодавець розрізняє істотний недолік, який робить неможливим чи недопустимим використання товару відповідно до його цільового призначення, виник з вини виробника (продавця, виконавця), після його усунення проявляється знову з незалежних від споживача причин і при цьому наділений хоча б однією з нижченаведених ознак: а) він взагалі не може бути усунутий; б) його усунення потребує понад чотирнадцять календарних днів; в) він робить

товар суттєво іншим, ніж передбачено договором» (п. 12 ч. 1 ст. 1 цього закону) [7].

Причинно-наслідковий зв'язок як умова виникнення відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг), має особливу конструкцію (причина – наслідок), що залежить від виду шкоди та особи потерпілого.

Якщо мало місце завдання майнової шкоди, то вимагається такий ланцюг подій: недоліки товарів, робіт (послуг) – майнова шкода, споживач – виготовлювач (виробник) товарів, виконавець робіт (послуг).

Моральна шкода є умовою відповідальності за наявності більш ширшого ланцюга подій: майнова шкода – моральна шкода, недоліки товарів, робіт (послуг) – майнова шкода, споживач – виготовлювач (виробник) товарів, виконавець робіт (послуг). Таким чином, право на відшкодування моральної шкоди тісно пов'язане із завданням майнової шкоди споживачу внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг). У цьому аспекті виявляється специфіка застосування такого заходу відповідальності як відшкодування моральної шкоди – внаслідок завдання майнової шкоди споживач потерпає психічні чи фізичні страждання у розумінні ст. 23 ЦК України, та має право вимагати їх відшкодування згідно статей 1167 ЦК України та п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів». На таку обставину звертає увагу й С. О. Короед, який зазначає, що цивільне законодавство передбачає відшкодування моральної шкоди у випадках, коли шкода завдана майну споживача, спричинена каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю [10, с. 75].

Водночас, слід звернути увагу на ще один момент. Якщо потерпілою особою є особа, яка не перебувала у договірних правовідносинах із виготовлювачем товару чи виконавцем робіт (послуг), то до вищезазначених конструкцій причинно-наслідкового зв'язку додається ще один ланцюг подій – зв'язок між потерпілим користувачем та особою, яка перебувала у договірних правовідносинах із виготовлювачем товару чи виконавцем робіт (послуг);

3) вина виготовлювача товару чи виконавця робіт (послуг) не є обов'язковою умовою виникнення відповідальності;

4) заходами відповідальності є відшкодування шкоди (майнової і моральної);

5) суб'єктом відповідальності є завдавач шкоди, яким може бути: а) виготовлювач товару чи виконавець робіт (послуг), якщо шкоди завдано недоліками товару, що є нерухожим майном; б) виробник продукції - шкоди завдано недоліками товару, що є рухожим майном (зокрема майном, що є складовою частиною іншого рухомого або нерухомого майна, електроенергією);

6) підстави звільнення від відповідальності доцільно поділити на загальні та спеціальні, де загальними підставами є обставини дії непереборної сили та вина потерпілого; спеціальні підстави встановлено у спеціальних нормативно-правових актах для регулювання відносин за участю споживачів щодо окремих видів товарів;

7) право на відшкодування виникає у особи потерпілого незалежно від його участі у договірних правовідносинах із виготовлювачем товару чи виконавцем робіт (послуг);

8) реалізувати право на відшкодування шкоди потерпілий може протягом десяти років з дня введення в обіг продукції (чи строку служби, строку придатності) та у межах строку позовної давності.

Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни, має свої особливості, оскільки мають значення як цивільне законодавство про захист прав споживачів (проаналізоване нами вище), так і різні факти прояву гібридної війни.

В умовах гібридної війни завдання шкоди споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) може бути спричинено такими обставинами: 1) оповіщенням населення про загрозу атаки з повітря; 2) повідомленням про замінування приміщення; 3) внаслідок завдання шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб чи майну фізичних і юридичних осіб ракетними чи артилерійськими ударами, чи іншим чином; 4) руйнуванням або пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури, зокрема транспортної, енергетичної, газової систем, закладів охорони здоров'я; 5) через дефекти продукції; 6) відсутністю інформації про товар та ін.

Насамперед слід зазначити, що особливість цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни полягає у встановленні суб'єкта відповідальності.

По-перше, Торгово-промислова палата України [11] засвідчила військову агресію російської федерації проти України як формажорну обставину (обставину непереборної сили) з моменту введення воєнного стану до його закінчення. Відповідно до ч. 2 ст. 1209 (спеціальна норма) та ч. 3 ст. 1166, ч. 5 ст. 1187 (загальні норми) ЦК України дія непереборної сили є підставою звільнення від відповідальності за завдану шкоду [6]. Тобто виготовлювач (виробник) товару, виконавець робіт (послуг) звільняються від відповідальності за наявності такої обставини. Однак, наявність непереборної сили є підставою звільнення від відповідальності за умови відсутності вини вище зазначених осіб.

По-друге, якщо при завданні шкоди внаслідок впливу непереборної сили має місце винна поведінка виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг), то останні притягуються до відповідальності. Наприклад, споживач зазнав шкоди, якщо під час повітряної тривоги чи повідомлення про замінування мала місце неналежна організація евакуації в торгівельному комплексі (наприклад, були заблоковані виходи), або через несправність обладнання (вибух газового котла через бракований клапан під час ракетного удару), або не було забезпечено укриття для споживачів. У таких випадках особа буде нести відповідальність за завдану шкоду, як правило, на загальних засадах глави 82 ЦК України (ст.ст. 1166, 1167, 1187) [6].

По-третє, споживач, як особа, яка потерпіла шкоду, має право також вимагати відшкодування шкоди від особи, яка повідомила інформацію про неправдиве замінування, якщо її буде встановлено.

По-четверте, якщо шкода споживачам була завдана внаслідок збройної агресії, то суб'єктом відповідальності є російська федерація як держава-агресор.

По-п'яте, якщо внаслідок збройної агресії на етикетках відсутня належна інформація про товар (наприклад, строк придатності, склад), що спричинило неправильне використання товарів і

як наслідок завдання шкоди споживачу чи третім особам – у такому разі споживач має право на відшкодування шкоди від виготовлювача (виробника) товару згідно ст. 1210 ЦК України [6].

По-шосте, відповідно до ч. 2 ст. 1209 ЦК України підставою звільнення виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг) від відшкодування шкоди є порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг) [6]. Однак, якщо буде встановлено факт порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг), що було спричинено засобами введення гібридної війни, то така обставина (факт порушення) не є самостійною підставою звільнення від відповідальності виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг). У цьому випадку значення підстави звільнення від відповідальності має дія непереборної сили – гібридна війна, однак за умови відсутності вини інших осіб.

Специфіка цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам недоліками товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни також виявляється через умови виникнення відповідальності.

По-перше, у випадку завдання шкоди споживачам в умовах гібридної війни цивільна протиправність перебуває у взаємозв'язку із кримінальною протиправністю, однак для притягнення до цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) потрібно встановити наявність цивільної протиправності (порушення об'єктивного та суб'єктивного цивільного права).

По-друге, концепція причинно-наслідкового зв'язку має включати додатковий ланцюг подій, пов'язаний ще з однією причиною – гібридною війною.

По-третє, вина є обов'язковою умовою цивільно-правової відповідальності виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) за шкоду, завдану в умовах гібридної війни. При цьому має значення вина у розумінні поведінкової концепції через невиконання чи неналежне виконання виготовлювачем (виробником) товару, виконавцем робіт (послуг) взятих на себе за

цивільно-правовим договором обов'язків. Відповідно така особа вважається винною за завдану шкоду, якщо не доведе відсутність своєї вини. Заслуговує на увагу те, що в окремих законодавчих актах встановлено обставини на які суб'єкт відповідальності може посылатися. Наприклад, у Правилах роздрібного ринку електричної енергії від 14.03.2018 № 312 закріплено обставини за яких оператор системи не несе відповідальність за майнову шкоду, завдану споживачу або третім особам внаслідок припинення або обмеження у постачанні електричної енергії, та матеріальні збитки: 1) протиправні дії третіх осіб; 2) форс-мажорні обставини (наявність форс-мажорних обставин підтверджується відповідним актом); 3) некваліфіковані дії споживача та/або персоналу споживача; 4) припинення або обмеження електропостачання, здійсненим у порядку, встановленому цими Правилами, та/або застосованим відповідно до законодавства України; 5) пошкодження устаткування споживача, що спричинило відключення, у тому числі автоматичне, лінії живлення; 6) недотримання споживачем установленого договором режиму електроспоживання та перевищення договірної величини електричної потужності; 7) перерви в електропостачанні споживача при спрацюванні пристроїв протиаварійної автоматики автоматичного частотного розвантаження, а також системи автоматичного відключення навантаження для забезпечення сталої роботи енергосистеми та на час, що необхідний для стабілізації режиму роботи енергосистеми (ст. 5.1.9) [12].

Висновки. Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану споживачам внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) в умовах гібридної війни, виявляються в умовах виникнення відповідальності, зокрема у значенні суб'єктивної умови (вини), суб'єктах відповідальності та підставах звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду.

Специфіка умов виникнення відповідальності: 1) протиправність перебуває у взаємозв'язку із кримінальною протиправністю, однак для притягнення до цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) потрібно встановити наявність цивільної протиправності (порушення

об'єктивного та суб'єктивного цивільного права); 2) концепція причинно-наслідкового зв'язку має включати додатковий ланцюг подій, пов'язаний ще з однією причиною – гібридною війною; 3) вина є обов'язковою умовою цивільно-правової відповідальності виготовлювача (виробника) товару, виконавця робіт (послуг) за шкоду, завдану в умовах гібридної війни.

Суб'єктами відповідальності можуть бути: 1) виготовлювач (виробник) товару, виконавець робіт (послуг); 2) російська федерація як держава-агресор; 3) особа, яка вчинила протиправну поведінку, наприклад, яка повідомила інформацію про неправдиве замінування.

Підставами звільнення виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг) від відшкодування шкоди є збройна агресія російської федерації, як дія непереборної сили, та протиправні дії третіх осіб. Зроблено висновок, що за встановленням факту порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг) внаслідок збройної агресії, то причиною завдання шкоди слід розглядати збройну агресію як дію непереборної сили, а не факт порушення, як самостійну підставу звільнення від відповідальності виготовлювача товару, виконавця робіт (послуг).

Список використаних джерел:

1. Буряченко О. Гібридна війна як нова форма глобального протиставлення. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. *Політичні науки та публічне управління*. 2024. Вип. 2(74). С. 24–31. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4319>.
2. Коломець О. Соціокультурний вимір проблеми гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 49. С. 62–69. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/7.pdf.
3. Харитонов Є.О., Харитонova О.І. Приватне право як концепт. Том VI: Приватне право в умовах гібридної війни: монографія. Одеса: Фенікс, 2024. 408 с.
4. Teremetskyi, V., Pozhodzhuk, R., Holovachova, A., Batryn O. Protecting the Rights of Medical Services Consumers. *Journal of the University of Zulia*. 2024. Vol. 15. No. 43 (may-august). P. 339-358.
5. Onishchenko, N., Teremetskyi, V., Bila, V., Chechil, Yu., Kostenko, M. Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: experience of Ukraine. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15. № 3. P. 522-537. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663/3585>.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 30. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
8. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 № 3390-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 47. Ст. 531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>. (дата звернення: 01.12.2025).
9. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017. № 2019-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 27–28. Ст. 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>. (дата звернення: 01.12.2025).
10. Короєд С. О. Відшкодування моральної шкоди як спосіб захисту прав споживачів: новели судової практики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 45. С. 72–76. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc45/18.pdf>.
11. Лист Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>. (дата звернення: 01.12.2025).
12. Правила роздрібного ринку електричної енергії: постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018. № 312. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18?find=1&text=%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%81#w1_1. (дата звернення: 01.12.2025).

References:

1. Buriachenko O. Hibrydna viina yak nova forma hlobalnoho protystavleniia. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*. 2024. Vyp. 2(74). S. 24–31. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4319>.
2. Kolomiets O. Sotsiokulturnyi vymir problemy hibrydnoi viiny. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politoh. studii*. 2023. Vyp. 49. S. 62–69. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/7.pdf.
3. Kharytonov Ye.O., Kharytonova O.I. Pryvatne pravo yak kontsept. Tom VI: Pryvatne pravo v umovakh hibrydnoi viiny: monohrafiia. Odesa: Feniks, 2024. 408 s.
4. Teremetskyi, V., Pozhodzhuk, R., Holovachova, A., Batryn O. Protecting the Rights of Medical Services Consumers. *Journal of the University of Zulia*. 2024. Vol. 15. No. 43 (may-august). P. 339-358.
5. Onishchenko, N., Teremetskyi, V., Bila, V., Chechil, Yu., Kostenko, M. Judicial and extrajudicial proceedings to compensate for damages caused by armed conflicts: experience of Ukraine. *Lex Humana*. 2023. Vol. 15. № 3. P. 522-537. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2663/3585>.
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40–44. St.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 01.12.2025).
7. Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrainy vid 12.05.1991 № 1023-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1991. № 30. St. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (data zvernennia: 01.12.2025).
8. Pro vidpovidalnist za shkodu, zavdanu vnaslidok defektu v produktsii: Zakon Ukrainy vid 19.05.2011 № 3390-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2011. № 47. St. 531. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>. (data zvernennia: 01.12.2025).
9. Pro rynek elektrychnoi enerhii : Zakon Ukrainy vid 13.04.2017. № 2019-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2017. № 27–28. St. 312. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text>. (data zvernennia: 01.12.2025).
10. Koroied S. O. Vidshkoduvannia moralnoi shkody yak sposib zakhystu prav spozhyvachiv: novelty sudovoi praktyky. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia: Yurysprudentsiia*. 2020. № 45. S. 72–76. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc45/18.pdf>.
11. Lyst Torhovo-promyslovoi palaty Ukrainy vid 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>. (data zvernennia: 01.12.2025).
12. Pravyla rozdribnoho rynku elektrychnoi enerhii: postanova Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuivannia u sferakh enerhetyky ta komunalnykh posluh vid 14.03.2018. № 312. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18?find=1&text=%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%81#w1_1. (data zvernennia: 01.12.2025).